

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לחינוך תשפ"ב 2021-2022

שם הקורס: מדוע צריך בכלל בית ספר?

מס' קורס: 129.1.0300

שם המרצה: ד"ר מרום ברזילי

תיאור הקורס:

בית הספר עוצב ונבנה ברוח הנאורות ובנסיבות הכלכליות של המהפכה התעשייתית. כתוצר של המהפכה התעשייתית, ראו את בית הספר במושגים של ייצור. אולם, כיום אנו נמצאים בעידן שונה לחלוטין המאופיין במהפכת מידע. ככלל, המאה ה-21 מציבה לנו אתגרים שלא היו כמותם. מהפכות רדיקליות מתרחשות בכל מישורי החיים. המכנה המשותף שלהן הוא מעבר למציאות נעדרת יציבות ורציפות, שמטשטשת את כל ההבחנות שכווננו את החיים האנושיים בעידנים הקודמים. התערעורות ההבחנות הללו גרמה לקריסתם של מבני הסמכות שהחיים החברתיים היו מבוססים עליהם. כמו כן, בעידן המאופיין ברלטיביזם, אין לאדם מערכת ערכים מוחלטת שתנחה אותו בחייו. שוק העבודה משתנה לחלוטין, ההשכלה הפורמלית מאבדת מערכה, התפשטות אמצעי התקשוב שינתה את דפוסי ההתקשרות האנושית וכדומה. מכאן, ההבדל בין העידנים הוא מהותי ויש לו השפעה מרחיקת לכת על מערכת החינוך: בית הספר הוא תוצר של המאה ה-19 שאינו יכול לתפקד במאה ה-21. בית הספר מנותק לחלוטין מהמציאות שבה הוא מתקיים ושאותה הוא אמור לשרת. ההתמודדות עם המשבר היא בדרך כלל נקודתית או חלקית. אולם, נדרשת פרדיגמה חינוכית חדשה, שינוי מן היסוד.

לקורס שלושה חלקים: **החלק הראשון** עוסק בביקורות שבית הספר עורר מתחילת המאה ה-20 ועד התקופה הנוכחית. **החלק השני** עוסק בניסיון לתת כיוון התחלתי חיובי להתמודדות עם אתגרי המאה ה-21. חלק זה מתמקד בפרקטיקה החינוכית. בכל שיעור נדון בסוגיית יסוד שבית הספר נדרש להתמודד איתה וננסה להציע פתרונות אפשריים שהוא יכול לאמץ מתוך הבנה של הצרכים החדשים. **בחלק השלישי** נדון בשאלה: האם בית הספר יכול להמשיך במתכונתו הנוכחית? האם רצוי לשמר אותו? אם רצוי, אילו שינויים יש לעשות כדי להתאימו לעידן הנוכחי? ואם זמנו חלף, אילו אלטרנטיבות קיימות?

יעדי הוראה:

1. להתוודע למאפיינים המרכזיים של העידן המודרני ושל העידן הפוסט מודרני.
2. לבחון את מידת ההתאמה בין הפרדיגמה החינוכית שבית הספר פועל במסגרתה לבין התכונות של העידן החדש.
3. לפתח אצל התלמידים מודעות לשלל הביקורות שהתעוררו בחמשת העשורים האחרונים ביחס לבית הספר ויכולת לבחון אותן לאור הנסיבות של המציאות כיום ולעיתיד לבוא.
4. לאפשר לתלמידים לפתח עמדה מנומקת ביחס לייתכנות המשך קיומו של בית הספר במתכונתו הנוכחית, ביחס לשינויים שניתן לקיים בו כדי להתאימו למציאות המשתנה סביבו וביחס לאלטרנטיבות האפשריות להחלפתו.

תוצרי למידה:

1. אפיון חשוב של הקורס הוא הניסיון לקשור בין תיאוריה לפרקטיקה. השאיפה היא שהסטודנטים יבינו את ההיבטים המעשיים של התיאוריות המרכזיות לחיי היומיום של עולמנו, כך שהם יוכלו לברר מושגי יסוד בפילוסופיה של החינוך באופן שיסייע להם לאפיין ולנתח מצבים מסביבתם הקרובה.
2. הסטודנטים יהיו מסוגלים להגדיר את השאלות המרכזיות ביחס לבית הספר בעידן הפוסטמודרני, להבין את השלכותיהן העיוניות והמעשיות, ולהעריך באופן ביקורתי את הטענות השונים בעד ונגד כל עמדה. הם ילמדו לזהות טענות ולערוך ביקורת.
3. הקורס משלב הקנייה של מיומנויות למידה בסיסיות הנחוצות לקריאה ביקורתית של טקסטים. ולכתיבה במתכונת אקדמית.

פרשיות לימודים:

שיעור 1: מבוא: הצגת מתווה הקורס, מטרותיו וחשיבותו. דיון על הקשר שבין פילוסופיה לחינוך, בין מחשבה חינוכית לפרקטיקה חינוכית. הצגה כללית של הקונטקסט ההיסטורי שבתוכו התפתח בית הספר ושל השינויים שהתרחשו מאז. תיאור המצב הבלתי אפשרי שבית הספר נמצא בו והצורך האקוטי בחשיבה מחדש ביחס למטרות הבסיסיות של בית הספר ולאמצעים החינוכיים להשגתן.

חלק ראשון: החינוך המסורתי והביקורות שהוא עורר חינוך החדש: נדון במאפייניה של המחשבה החינוכית המודרנית ובמאפייניו של בית הספר המודרני. לאחר מכן, נתוודע לביקורות שבית הספר עורר כבר מתחילת המאה ה-20 וביתר שאת משנות ה-60. נעמוד גם על הניסיונות המשמעותיים לפתח תהליכים ומבנים חינוכיים אחרים ונדון באלטרנטיבות החיוביות שהוצעו. לבסוף, נתמודד עם הביקורת הפוסטמודרניסטית החריפה על בית הספר ועם הבעייתיות שבהעדר אלטרנטיבה חיובית קוהרנטית מוסכמת ומקובלת.

שיעור 2: העידן המודרני והחינוך המסורתי: נתן רקע על הנאורות וההשכלה אשר מתוכן צמחה תפיסת החינוך המסורתי ובית הספר כמוסד כדי לקבל הבנה מעמיקה ורחבה על הערכים שהחינוך המסורתי מושתת עליהם ומבקש לקדםם בבתי הספר. לאחר מכן, נדון במאפייניה של המחשבה החינוכית המודרנית ובפדגוגיה המסורתית.

שיעור 3: עימות בין הגישה המבקשת להגן על קיומו של בית הספר לבין הגישה המבקשת להחליפו: דיון בחלופות לבית הספר תוך התייחסות לספרו של איוואן איליץ': "ביטול בית הספר" ובניסיונו של מאסקליין, ב"In Defence of the School", להגן על בית הספר.

שיעור 4-5: ביקורות על בית הספר במודרניות המאוחרת: בשיעורים אלו נעסוק בתגובות לפדגוגיה המסורתית: החינוך ההומניסטי, החינוך הפרוגרסיבי, הפדגוגיה הביקורתית, הזרם הקונסטרוקטיביסטי, החינוך האקזיסטנציאליסטי וכדומה. בשיעור נבחן את הגישות הללו בחינה ביקורתית ונדון גם במושגים כמו "אוטונומיה", "אותנטיות" ו"יצירתיות" שרווחים בהן.

שיעור 6: הביקורת הפוסטמודרניסטית על בית הספר: בשיעור זה ניחשף להגות הפוסטמודרניסטית ולביקורתה החריפה על בית הספר. בשונה מהגישות הביקורתיות, הגות זו אינה מציעה אלטרנטיבה חיובית ממשית. לכך השפעה מרחיקת לכת על תחום החינוך. בשיעור זה נתוודע להשפעות של התפיסה הפוסטמודרניסטית על התיאוריה החינוכית ונבחן את השלכותיה על בית הספר.

חלק שני: אתגרי החינוך בעידן הפוסטמודרני והניסיון לתת להם מענה: עד כה עסקנו בביקורות על בית הספר. כעת יש צורך להגדיר עקרונות חיוביים שהכרחיים שיהיו במערכת החינוך של המאה ה-21. בחלק זה ננסה ליישם את הביקורות שנלמדו כדי לתת כיוון התחלתי בנוגע למאפיינים הנדרשים מכל מוסד חינוכי (בית ספר/או מוסד אלטרנטיבי). כמוכן, שידרשו התאמות נוספות בשל ייחודיותו של העידן הפוסטמודרני וייחודיותה של החברה הישראלית.

שיעור 7-8: בית הספר כמוסד אידיאולוגי: ישנו קשר הדוק בין חינוך ואידיאולוגיה, התפיסות החינוכיות הן אידיאולוגיות המנחות את החינוך. אידיאולוגיות הן מערכות הכרה, שיוצריהן נוטים להסוותן ולהציגן כאילו אינן אידיאולוגיות, למשל, מטרות חינוך מסוות את היותן תולדה של נקודת מבט אנושית באמצעות מהלך של טבעון- הצגתן כמטרות הכרחיות מבחינה אובייקטיבית ולא כתוצר של הכרעה סובייקטיבית. בשיעורים אלו נדון באופנים שבהם בית הספר משרת את האידיאולוגיה השלטת, בדרכים שבהן הוא מסווה את האידיאולוגיה, בתפקידו של המורה בשימור ההיררכיות החברתיות, ובדרכים לחשוף אותן- לא ניתן להימנע מהן, כי הרי אין חינוך שהוא אינו חינוך פוליטי. בהקשר זה נדון גם בבית הספר כזירה של מאבק פוליטי, שמצד אחד יכול לפעול לשימור והנצחת המצב הקיים ומצד שני מנגנון לשינוי חברתי.

שיעור 9: בית הספר בעידן מהפכת המידע: השינויים במאה ה-21 משפיעים באופן עמוק על מטרות החינוך בארץ ובעולם. כמויות המידע האדירות המשתנות תדיר, כמו גם טכנולוגיות חדשניות ההופכות את המידע הזה לנגיש, משנות את תפיסתנו בנוגע לתפקידו של בית הספר. לכך חוברים גם השינויים העוברים על שוק העבודה ברחבי העולם, בו נדרשים יותר ויותר כישורי חשיבה ברמה גבוהה. במקום שכפול של גוף ידע נתון בני אדם צריכים כיום להשתמש בידע בדרכים חדשות או במצבים חדשים ולפתח את יכולותיהם לייצר ידע חדש. בשיעור זה נשאל, מהן הדרישות מבית הספר בעידן התקשוב? והאם בית הספר יכול לעמוד באתגר שהטכנולוגיה מציבה? מדוע צריך בית ספר במתכונת הנוכחית לאור האפשרויות שמציעה הטכנולוגיה?

שיעור 10: מטרות החינוך: בעידן המודרני היה קונצנזוס בנוגע למטרות שהחינוך חותר להשיג ובנוגע לפרקטיקה הפדגוגית שעליו ליישם בשטח. אולם בעידן החדש מתערערות ההגדרות של מהות החינוך ושל מטרותיו כמו גם של מהות הפרמטרים הבסיסיים שהמערכת פועלת על פיהם. כתוצאה מכך, מערכת החינוך נמצאת בקונפליקט: מצד אחד, היא מודעת לאחריות שהחברה הטילה עליה בעיצוב הדור הצעיר ולהשפעה שיש לה על החיים בדור הבא. מצד שני, העידן החדש אינו מציב בפניה מודל תרבותי וחברתי שינחה אותה במילוי משימות אלה. בשיעור זה נדון בשאלה: אילו מטרות יכולות להיות לבית הספר בעידן של משבר ערכי ורלטיביזם, עם קריסת ההיררכיות התרבותיות הקיימות ועם ההתמוטטות של הערכים האוניברסאליים והמוחלטים?

שיעור 11: דמות הבוגר העתידי: בעידן הפוסטמודרני דמות הבוגר העתידי של מערכת החינוך היא נושא מרכזי. דמות הבוגר היא, בעצם, תסריט על חיי העתיד, שיתבטא בתכנים הלימודיים שבית הספר מקנה, בשיטות ההוראה, במיומנויות ובערכים שהחינוך מכוון אליהם. בשיעור ננסה לאפיין את דמות הבוגר הרצוי שעל בית הספר לחתור אליה ובאתגרים שהיא מציבה בפניו.

חלק שלישי (שיעור 12-13): האם בית הספר רלוונטי למאה ה-21?: בחלק זה ניישם את החומר שלמדנו בשביל לענות על השאלות: האם בית הספר יכול להמשיך במתכונתו הנוכחית? האם רצוי לשמר אותו ולהמשיך לקיימו? אם רצוי לשמר את בית הספר, אילו שינויים יש לעשות כדי להתאימו לעידן הנוכחי? ואם זמנו חלף, אילו אלטרנטיבות קיימות? במהלך החלק הזה נדון באלטרנטיבות אפשריות לבית הספר, כגון: חינוך ביתי, חינוך חופשי וכדומה.

דרישות והרכב ציון הקורס:

עבודה בסוף הסמסטר: הסטודנטים יידרשו להציג היבט מסוים מתחום החינוך שעבר שינוי מהעידן המודרני לעידן הפוסט מודרני. לנתח, כיצד הוא התבטא במחשבה ו/או בפדגוגיה החינוכית בעת המודרנית, כיצד הוא השתנה, אלו אתגרים הוא מעמיד בפני מערכת החינוך ומה עליה לעשות כדי להתאים את עצמה לשינוי (היקף: 5 עמודים).

משקל העבודה: 100%.

דגשים בעת קורונה:

אופן ההוראה בקורס - יתכנו שינויים באופן ההוראה בהתאם למצב הקורונה באותה העת ובכפוף להחלטות הממשלה, האוניברסיטה ולשיקול דעת המחלקה.

אופן הערכה בקורס - ככל שלא יתאפשר לקיים בחינות פרונטליות הן עשויות להשתנות למטלות חלופיות. עם זאת, המחלקה תשמור על הרכב הציון בקורס, כך שהמטלה החלופית שתינתן תהיה באותו משקל של המקורית.

רשימה ביבליוגרפית:

קריאת חובה:

אבירם, רוני, לנווט בסערה חינוך בדמוקרטיה פוסט-מודרנית, תל אביב: מסדה, 1999.

איליץ, א. (1973) ביטול בית הספר: הפקעת החברה מרשות בית הספר, תרגום: עליזה נצר, מסדה.

אלוני, נמרוד, עלייתו ונפילתו של החינוך ההומניסטי: מהקלאסי לפוסט מודרני, בתוך: גור זאב, אילן (עורך), חינוך בעידן הפוסט מודרני, 1996, הוצאת מאגנס, ירושלים, עמ' 13-42.

ארנדט, חנה, (2008), "המשבר בחינוך", תרגמו יניב פרקש וגדי גולדברג, תכלת, 30, 94-113.

דיואי, ג'. (1960). דמוקרטיה וחינוך, פרק ד. מוסד ביאליק, ירושלים.

הולט, ג', (1974), כיצד נכשלים ילדים, תרגום: הרניק, מ. מסדה.

הרפז, יורם (2009), לקראת בית ספר מטפח חשיבה, אאוריקה, 27.

הרפז, יורם (2008), לבנות את החינוך מלמטה, הד החינוך, אוגוסט, פב (4), 64-69.

הרפז, יורם (1997), "לקראת בית ספר חושב", בתוך איתן פלדי (עורך), החינוך במבחן הזמן, תל אביב, עמ' 76-85.

יוסיפון, מ' ושמידע, מ' (2006). לקראת פרדיגמה חינוכית חדשה במערכת החינוך הישראלית בעידן הפוסט מודרני, תל-אביב: מט"ח.

לם, צ' (1972). ההגינות הסותרים בהוראה, תל-אביב: ספרית פועלים.

לם, צ' (2001). במערבולת האידיאולוגיות, תל אביב: רמות.

אנגלית

Fullan, M.G. (1993). Change Forces- Probing the Depth of Educational Change, London: The Free Press.

Goodlad, J. (1984), A Place Called School: Prospects for the Future, New York: McGraw-Hill.

Holt, J. (1983) How Children Learn, Delta.

Masschelein, Jan & Simons, Maarten. (2013). In Defence of the School: A Public Issue, translated by Jack MacMartin. Leuven: E-ducation, Culture and Society Publishers.

קריאת רשות

אבירם, רוני, "התערערות מבני היסוד של החינוך המודרני", בתוך: התפתחותה של ההוראה במוסדות החינוך בישראל, ר. גלובמן, י. עירם (עורכים), אוניברסיטת תל אביב עמ' 47-80.

אדורנו, ת.ו., הורקהיימר.מ., "תעשיית תרבות: נאורות כהונאת ההמונים", בתוך: אסכולת פרנקפורט: מבחר, תרגום: דוד ארן, ספרית פועלים, בני ברק, 1993, עמ' 158-177.

אידיאולוביץ, י' (1997), חינוך, פוסטמודרניזם ממקורות התבונה הצינית, מעוף ומעשה, 50.

אלוני, נמרוד, מתווה לחינוך מוסרי בעידן של משבר ערכים, החינוך וסביבו, י"ח, 1996, עמ' 17-33.

אלתוסר, לואי, על האידיאולוגיה, מצרפתית: אריאלה אזולאי, הוצאת רסלינג, 2003.

בק, אורליך, קוסמופוליטיות: תיאוריה ביקורתית למאה ה-21, הקיבוץ המאוחד, עמ' 37-65.

ברוקס, ג', ברוקס-גרנון, ז' (1997), בחיפוש אחר הבנה: לקראת כיתה קונסטרוקטיביסטית, ברנקו וייס ומשרד החינוך, ירושלים.

גורביץ, דוד., פוסטמודרניזם: תרבות וספרות בסוף המאה ה-20, דביר, תל אביב, 1998.

גור-זאב, א' (אוקטובר 1995). הנרי ג'ירו, תורת חינוך ביקורתית? עיון, 44.

גיימסון, פרדריק., פוסטמודרניזם: או ההיגיון התרבותי של הקפיטליזם המאוחר, רסלינג, 2008.

גובר, נ' (1996), הפדגוגיה הביקורתית במחשבת החינוך כיום, בתוך: עיצוב ושיקום, לם, צ' (עורך), מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

ג'ירו, הנרי, ומקלרן, פיטר (תשנ"ג). הכשרת מורים והחינוך לדמוקרטיה. בתוך נ' גובר וא' זמרן (עורכים), להתנסות מחדש בשגרת בדרך לא שגרתית: דרכים חדשות בהכשרת מורים ובחינוך לדמוקרטיה, ירושלים: המכללה לחינוך ע"ש דוד ילון.

גלזרספלד, א', גישה קונסטרוקטיביסטית להוראה, חינוך וחשיבה, 8, 1995, עמ' 10-4.

גלזרספלד, א', מבוא לקונסטרוקטיביזם רדיקלי, חינוך וחשיבה, 13, 1998, עמ' 35-26.

גרמשי, אנטוניו, על ההגמוניה: מבחר מתוך "מחברות הכלא", תרגום: אלון אלטרס, רסלינג, 2004.

דול, ו' (1999). השקפה פוסט-מודרנית על חינוך: מבט חדש על תכנית הלימודים. ספרית פועלים.

הברמאס, יורגן., חברה וזהות בימינו: ראיונות ומסות, תרגום: דוד ארן, ספרית פועלים, 1991.

הופמן, ע' ושנל, י' (עורכים) (2002). ערכים ומטרות בתכניות הלימודים בישראל. אבן יהודה: רכס.

הרפז, יורם (2008), המודל השלישי: הוראה ולמידה בקהילת חשיבה, בני ברק: ספריית פועלים.

הרפז, יורם (2014), "חינוך מחפש את המאה ה-21", בתוך: שלמה בק (עורך), מידע, ידע ודעת: הקשרים חינוכיים, תל אביב, מכון מופת.

יונה, י' (1993). פלורליזם תרבותי לעומת אינטגרציה תרבותית והשלכותיהם על תחום החינוך, מגמות, ל"ד (1).

לביא, צ' (2000). הייתכן חינוך בעידן הפוסטמודרניזם?, תל אביב: ספריית פועלים.

מרכזה, הרברט., האדם החד ממדי: מסה על השחרור, מרחביה: ספרית הפועלים, 1970, עמ' 32-19.

ניל, א' (1973). בית הספר סאמרהיל: ילדות אחרת, תרגום: ורדה יערי, הוצאת כתר, 2003.

סולומון, ג', אלמוג, ת' (1994). הדמות הרצויה של בוגר מערכת החינוך, חיפה: אוניברסיטת חיפה.

פוקס, א' (1995). שינוי כאורח חיים במוסדות חינוך, תל אביב: צ'ריקובר.

פריה, פאול (1981). פדגוגיה של מדוכאים, תל-אביב: מפרש.

פריה, פאול ושור, איירה (1990). פדגוגיה של שחרור, תל-אביב: מפרש.

קשתי, י' (2000). עשר הצעות ועוד אחת לשינוי פני החינוך בישראל, פנים, (15), עמ' 9-3.

קאנט, עמנואל., מהי נאורות? כתבים פוליטיים, תרגום: יפתח הלרמן-כרמל, רסלינג, 2009.

רוג'רס, ק' (1970). חופש ללמוד, תל-אביב: ספרית פועלים.

אנגלית

Bauman, Z. (1992). Intimations of Postmodernity, London: Routledge & Kegan Paul.

Burbules, N.c. (1986), A Theory of Power in Education, Educational Theory, Vol. 36, 95-114.

Fosnot, C.T. (1996), Constructivism: A Psychological Theory of Learning, In: Fosnot, C.T. (Ed.), Constructivism: Theory, Perspective and Practice, Colombia University, pp. 8-33.

Griffiths, M. (1993), Educational Change and the Self, British Journal of Educational Studies, Vol. 41 (2), 150-163.